

O jezičnoj pravilnosti kritički

Ivana Brač

(Ivo Pranjković: *Ogledi o jezičnoj pravilnosti*, Zagreb: Disput, 2010.)

Ugledna izdavačka kuća Disput koja izdaje birane knjige najuglednijih stručnjaka 2010. izdala je knjigu *Ogledi o jezičnoj pravilnosti* Ive Pranjkovića, čime je nastavila taj izvrsni niz. Knjiga je sastavljena od trideset radova koji su nastali tijekom trideset godina, od 1978. do 2008. godine, a koji su većinom bili objavljeni u *Vijencu* u kolumni *Nastavak slijedi*, ili kao rasprave, članci, prikazi u zbornicima i časopisima, što pokazuje važnost teme jezične pravilnosti i njezinu trajnu aktualnost. Djelo je podijeljeno u tri cjeline od kojih se prva cjelina bavi normama hrvatskoga standardnog jezika, druga donosi praktične savjete, a posljednja cjelina sadrži radove koji su svojevrsni prikazi i kritike pojedinih jezikoslovnih priručnika kojima je u središtu zanimanja normativistička problematika.

Prvi dio, pod naslovom *O jezičnoj pravilnosti i normama hrvatskoga standardnog jezika — načelno*, započinje tekstom u kojem Pranjković problematizira temeljna načela jezične pravilnosti donoseći dvanaest načela koje treba uzeti u obzir pri donošenju normativnih odluka, ali ih treba uzeti s oprezom. Nastavlja razmišljanjima o demokratizaciji hrvatske ortoepske norme kao norme koja je najproblematičnija zbog svoje konzervativnosti. Autor je svjestan toga da se jezik mijenja i shvaća da se pojave koje se događaju u štokavskom naglasnom sustavu, kao što je pojava silaznoga naglaska na nepočetnom slogu, teško mogu zaustaviti. Zbog toga on ne inzistira na akcentuaciji koja u pojedinim primjerima nije prirodna većini govornika, primjerice *radijātor*, *akumulātor*, nego dopušta dublete (*radijātor i radijator*), ali napominje da dublete treba ograničiti na pojedine posuđenice, ne dopuštajući da *nāstupām* postane *nastūpām*, *stūdent* — *studēnt*.

Bavi se i ortografskom normom posebno se posvećujući načelima sastavljenoga i nesastavljenoga pisanja koje smatra najkompleksnijim ortografskim pitanjem. Kako su pravopisci imali različita polazišta pa tako i rješenja i kako su mijenjali mišljenja o pojedinim rješenjima, prikazuje kroz pregled pojedinih pravopisa od Brozova pa do 5. izdanja Babić—Finka—Moguševa Hrvatskog pravopisa.

Pranjković problematizira i leksičku normu koja se posebice bavi riječima stranoga podrijetla i ponekad proglašava pojedine riječi nepotrebnim

posuđenicama, ne uzimajući u obzir sve komunikacijske situacije. Primjerice leksem *linija* lektori nastoje u svakoj situaciji zamijeniti leksemom *crta*, što nije moguće pa navodi smiješne pokušaje zamjene — imaš dobru crtu, vruća telefonska crta. U vezi sa znanstvenim nazivljem smatra da je bolje supostojanje internacionalnih i hrvatskih termina jer su najčešće internacionalizmi pogodniji zbog svoje jednoznačnosti, neutralnosti, preciznosti.

Osvrnuo se i na položaj hrvatskoga standardnoga jezika u staroj Jugoslaviji na primjeru časopisa *Naš jezik* u kojemu su posebnosti hrvatskoga jezika označavane kao provincijalne, dijalektalne, “veštačke tvorevine”, kao riječi kojima nema mjesta u standardnom jeziku, dok se srbizmima nije pristupalo na takav način. Pranjković je sastavio popis leksema koji su nastali u NDH i koji su nametnuti te zbog toga nevoljko prihvaćani, a često su bili model za izmišljanje novih, podrugljivih riječi. Sastavio je i popis leksema koji su postojali prije NDH, ali su etiketirani kao “endehazijske” riječi kako bi ih obranio od podrugljiva odnosa i opravdao njihovu uporabu.

U dvama se tekstovima bavi jezičnom situacijom u Bosni i Hercegovini gdje se može govoriti o jednom i o trima jezicima, s tim da se ne smije zaboraviti da svaki narod ima svoje jezične posebnosti i potrebe. Daje i svojevrsan pregled hrvatske normativistike od Vebera do danas, ističući najzanimljivije teze znamenitih jezikoslovaca.

U drugom dijelu knjige *Norme hrvatskoga standardnog jezika u praksi* posebice se bavi leksičkom normom, upozoravajući na često rigidan odnos savjetnika prema pojedinim leksemima koji su označavani kao barbarizmi. Danas se barbarizmima u užem smislu smatraju riječi stranoga podrijetla i internacionalizmi, ali mogle bi se svrstati i novotvorenice prema kojima norma nema tako strog odnos, a koje mogu biti i štetnije od određenih internacionalizama ili riječi stranoga podrijetla koje nemaju posve adekvatnu zamjenu u hrvatskim leksemima. U vezi s “izmima” napominje da je upitno proglašavati kajkavizme i čakavizme provincijalizmima jer su kajkavski i čakavski hrvatska narječja, a ne narječja hrvatskoga jezika, pa zaključuje da bi nam bilo bolje bez tog pojma i označavanja pojava u jeziku kao provincijalizmima. Bavi se i vulgarizmima za koje smatra da bi trebali postati dijelom našega rječničkoga blaga jer “jezik nije i ne može biti vulgaran [...] vulgarni smo mi i naši odnosi prema drugim ljudima” (Pranjković 2010: 118).

U posljednjem dijelu — *Osvrti* — piše o djelima koja se bave normiranjem. Pranjković ističe njihove dobre strane, ali i rješenja u kojima su zastranili. Tako se osvrće na Maretićevu *Gramatiku i stilistiku hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika*, Matičin *Razlikovni rječnik*, Težakove jezične savjetnike, *Jezik od mira do rata* Bugarskoga, te se bavi jezikom propisnika nastavničkoga éudoređa koji je izradio Rektorat Sveučilišta u Zagrebu.

Pranjković je protivnik rigidnoga stava i isključivosti u promišljanju o jeziku. Njegov otvoren pristup jeziku može se uočiti u tome što prvo iznosi

sve prijedloge, a potom se odlučuje za pojedino rješenje, naročito izbjegavajući situaciju u kojoj nešto zabranjuje bez objašnjenja. Važno je napomenuti da obraća pozornost i na dijakroniju kao bitan argument u svojim raspravama, podcrtavajući činjenicu da se sve promjene događaju u nekom kontinuitetu i s određenim razlogom, a sve što je mimo toga, treba se ispitati. Sam način pristupanja problemu poticajan je za studente, mlade profesore i znanstvenike kako bi izbjegavali probleme gledati crno-bijelo i ohrabрили se istražiti kako se određenom pitanju pristupalo u starijim priručnicima, kakva je živa praksa i da nakon što razmotre sve argumente, izraze svoje mišljenje.

Jaspers je rekao da filozofirati znači biti na putu. Mislim da se isto može reći i za bavljenje jezikom. Tako je i autor unatoč svojem dugogodišnjem iskustvu i unatoč tomu što je objavio čak 17 knjiga, više stotina radova s područja gramatike, posebice sintakse, povijesti hrvatskoga standardnog jezika, povijesti kroatistike, stilistike te normativistike, i dalje na putu. Pri tome mislim da kao priznati stručnjak ne uzima si za pravo stavljati na kraju svake ulice znak “stop”, nego katkad samo “trokut” kojim upozorava lektore i sve one koji su osjetljivi na hrvatski jezik da zatraže argumente od onih koji nešto proglašavaju pogrešnim i neprihvatljivim, pritom zaboravljajući da je hrvatski standardni jezik višefunkcionalan, da svaki stil ima svoja pravila, te da je manji popis istoznačnica, a veći bliskoznačnica. Knjigu preporučujem svakome čitatelju, naročito onome koji je prestao tražiti objašnjenja i bespogovorno počeo prihvaćati sve zabrane naših jezičnih savjetnika kako bi ga knjiga potaknula da ponovno počne promišljati jezik.